

Orxan YAQUBLU

Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının "Kriminalistika" kafedrasının rəisi, polis polkovnik-leytenantı, Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin Dissertantı

MƏNZİL OĞURLUĞU CİNAYƏTLƏRİNİN TÖRƏDİLMƏSİNƏ SƏBƏB VƏ ŞƏRAİT YARADAN HALLARIN KRİMİNALİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: oğurluq, oğurluğun qarşısının alınması, xüsusi kriminoloji profilaktik tədbirlər, oğurluğa qarşı mübarizə, ittiham aktı, səbəb və şərait.

Ключевые слова: кража, предупреждение кража, специальные меры криминологической профилактики, борьба с кражами, предъявление обвинения, причины и условия.

Key words: theft, prevention of theft, special measures of criminological prevention, combating thefts, filing charges, reasons and conditions.

Cinayətin qarşısının alınması dövlətin, cəmiyyətin, fiziki və hüquqi şəxslərin bütövlükdə cinayətə və onun müəyyən növlərinə, xüsusən də yeni şəxslərin cinayətə cəlb olunmasının qarşısını alınmasına məqsədyönlü təsiri olub, cinayət əməllərinin törədilməsinin, ictimai münasibətlərin kriminallaşdırılmasının genişləndirilməsinin vaxtında xəbərdarlıq edilməsinə imkan verir. Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyinə əsasən, cinayətlərin törədilməsinə kömək edən hallar, onların səbəb və şəraitlərinin aşkar edilməsi, həmçinin də onların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər görməlidir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 221-ci maddəsində ibtidai araşdırmanın aparılması zamanı müstəntiq cinayətin törədilməsinə imkan yaradan halları (səbəb və şəraiti) müəyyən edilməsi bilavasitə tələb kimi göstərilmişdir [2].

Müstəntiq cinayət prosessual qanunvericilik

çərçivəsində fəaliyyət göstərir və onun normalarını rəhbər tutur. Müstəntiqin fəaliyyət dairəsinə barəsində cinayət işinin başlanılması rədd edilmiş, cinayət işinə xitam verilmiş və ya məhkəməyə göndərilmiş bütün kateqoriya cinayət işləri daxildir. Beləliklə, müstəntiq, istər mənzil oğurluqları ilə bağlı cinayətlərə, istərsə də bu kateqoriya şəxslər tərəfindən törədilmiş digər cinayətlərə diqqət yetirməklə onun törədilməsinə səbəb olan və şərait yaradan halları müəyyən etməli və aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlər görməlidir.

Mənzil oğurluğu cinayətin törədilməsinə səbəb olan və şərait yaradan halları iki qrupa ayırmaq lazımdır. Birinci qrup mənzil oğurluğu cinayəti törətmiş şəxsin özü ilə bağlı olan subyektiv hal, ikinci qrup isə oğurluğun törədildiyi mənzil, onun mühafizə olunması və orada yaşayan şəxslər bağlı olan obyektiv haldır.

Mənzil oğurluqlarının törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitlər çox vaxt açıq-aşkar, aydın olmur, onları aşkar etmək üçün şəxsin yaşına, yaşadığı və tərbiyə aldığı mühitə, təhsil və iş şəraitinə aid olan faktları müəyyən etmək, təhlil etmək və qiymətləndirmək lazımdır [9, s.113].

Cinayətin törədilməsinə səbəb olan və şərait yaradan subyektiv hala şəxsin yaşadığı ailə, təhsil aldığı müəssisə, böyüdüüyü mühit, dostluq və qonşuluq münasibətlərində olduğu şəxslər, işi, peşəsi, təhsil və dolanışıq səviyyəsi və sair halları aid etmək olar.

Nəzərə almaq lazımdır ki, həyatda çox hallarda yalnız ayrı-ayrı səbəblərlə deyil, bütöv hallar

məcmusu ilə üzləşilir ki, bunlar da birləşərək və bir-birinə təsir edərək şəxs tərəfindən cinayətin törədilməsi üçün əlverişli mühit, şərait yaradır. Buna görə də, məsələn təqsirləndirilən şəxsin ailəsində qeyri-normal şərait aşkar etdikdə, yalnız bununla kifayətlənmək olmaz. Burada eyni zamanda onun şəxsiyyətinin formalaşmasına mənfi təsir göstərən digər halları da tədqiq etmək lazımdır. Cinayətkarın şəxsiyyətini, onun yaşadığı və tərbiyə aldığı şəraiti öyrənmədən onun tərəfindən törədilə biləcək yeni cinayətlərin qarşısının alınması üzrə hər hansı bir ciddi işi aparmaq çətin ki mümkün olsun.

Cinayətkarın şəxsiyyətinin, onun həyat və tərbiyə şəraitinin dərindən və hərtərəfli öyrənilməsi yalnız cinayətlərin törədilməsinə kömək edən halların aşkar edilməsinə xidmət etmir, eyni zamanda onun gələcək taleyi barədə düzgün qərarın qəbul edilməsi üçün şərait yaradır. Məsələn, müstəntiq yalnız kifayət qədər məlumatlara malik olduqdan sonra, yetkinlik yaşına çatmayan barədə işin məhkəməyə göndərilməsi və ya tərbiyəvi xarakterli tədbirlərin görülməsi barədə əsaslı qərar qəbul edə bilər. Təqsirləndirilən şəxs barədə tam məlumatlara malik olan məhkəmə, onun islah olunmasını təmin edən hökm çıxarmaq iqtidarında olur.

Təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətinin onun həyat və tərbiyə aldığı şəraitin tədqiqi istintaq və məhkəmə baxışı gedişində müəyyən çərçivə ilə məhdudlaşmalıdır. Fikrimizcə, bu zaman yalnız törədilmiş əmələ bilavasitə aidiyyəti olan hallar aydınlaşdırılmalıdır. Məsələn, əgər istintaq gedişində müəyyən edilərsə ki, valideynləri arasında mövcud olmuş ədavətli münasibət və sonradan onların boşanması yetkinlik yaşına çatmayan mənfi təsir göstərmişdir, burada valideynlərin boşanması səbəblərinin araşdırılması ilə məşğul olmağa ehtiyac yoxdur. Belə hallar daha çox cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələbləri hüdundan kənara çıxır. Lakin boşandıqdan sonra valideynlərin yeniyetmənin tərbiyəsi üzrə öz vəzifələrini necə yerinə yetirməsinin müəyyən edilməsi zəruridir. Bu, mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki uşaqlar üzərində nəzarətin zəifləməsi yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən cinayətlərin törədilməsini doğuran ən geniş yayılmış səbəb-

lərdən biridir.

Təqsirləndirilən şəxsin dostluq əlaqələrini və tanışlıqlarını öyrənmək onlara mənfi təsir göstərənləri aşkar etməyə imkan verir. Bu şəxslərin sırasında təhrikçilər və cinayətkar yola cəlb edən şəxslər də ola bilər. Onların müəyyən edilməsi və sonradan cəzalandırılması çox mühüm xəbərdarlıq əhəmiyyətinə malik olur. Müstəntiq şəxsin maraq dairəsini və onun vaxt keçirməsini aydınlaşdıraraq, bəzən belə bir faktla üzləşməli olur ki, yetişən nəslin düzgün tərbiyəsi baxımından uğursuz sayılan bəzi ədəbiyyatlar, kino və videofilmlər, internet saytları yeniyetməyə mənfi təsir göstərmişdir.

Cinayətin törədilməsindən əvvəlki dövrdə şəxsin xarakterinin xüsusiyyətləri və onun davranışı haqqındakı məlumatlar da çox vaxt onun tərəfindən cinayətin törədilməsinə məhz hansı halların kömək etməsini izah edə bilər. Məlumdur ki, insanların bəziləri mənfi təsirlərə tez məruz qalır, bəziləri isə onlara müqavimət göstərirlər. Məsələn, zəif iradəli insanlar ətraf əhatənin mənfi təsirinə asanlıqla məruz qalır, sağlam olmayan mühitlə əlaqələrini müstəqil pozmağa güc tapmırlar. Məhz onlar tezliklə cinayətkar elementlərin təsiri altında cinayət əməlləri törədirlər. Buna görə də müstəntiq şəxsin davranışının düzgün dərk edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün onların xarakterinin xüsusiyyətlərini bilməlidirlər. Belə ki, müstəntiq şəxsin spirtli içkilər və ya narkotik qəbul edib-etməməsi, əgər qəbul edirsə, hansı miqdarda və nə vaxtdan qəbul etdiyini, ona bunu kimin öyrətdiyini, cinayəti narkotik və ya alkoqol təsiri altında törətib-törətmədiyini müəyyən etməlidir.

Cinayət törədənədək şəxsin davranışı dərindən öyrənilməlidir. Bu zaman onu müsbət tərəfdən xarakterizə edən hallar da obyektiv surətdə araşdırılmalıdır. Məhz bu məsələlərin obyektiv tədqiqi cinayətin təsadüfən törədilməsini və ya bu əməlin onun şəxsin əvvəlki davranışını məntiqi surətdə tamamladığını müəyyən etməyə imkan verir. Şəxsin keçmişdəki mənfi davranışına münasibətdə aşağıdakı halların müəyyənləşdirilməsi məqsədəmüvafiqdir: o, əvvəllər cinayət törətmişdirmi (əgər törətmişsə, nə vaxt və hansı)?; neçə dəfə məhkum olunmuşdur (hansı yaşda və hansı cinayətlərə görə)?; hansı cəzaya məhkum edil-

mişdir, cəzanı çəkmişdirmi (tam çəkmişdir, qismən çəkmişdir, ümumiyyətlə çəkməmişdir)?; cəzanı harada çəkmişdir?; kollektivin tərbiyəsinə verilmişdirmi?; yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün xüsusi tərbiyə müəssisəsində olmuşdurmu, nə vaxt, nəyə görə və bu müəssisədə nə qədər olmuşdur?; o, polis orqanlarının qeydiyyatında durmuşdurmu?; inzibati məsuliyyətə cəlb edilmişdirmi, nəyə görə?; o, cinayətkar və cəmiyyətsiz digər elementlərlə əlaqədə olmuşdurmu? .

Bu hallara baxmayaraq, həyatı və tərbiyəsi ilə bağlı şəxsə fərdi yanaşmaqla, hər bir cinayət işi ilə əlaqədar obyektiv halları, cinayətin motivini aydınlaşdırmaq vacibdir. Praktiki cəhətdən əsas məqsəd ondan ibarətdir ki, şəxs cinayəti hansı səbəbdən törətmişdir. Məsələn, şəxs mənzil oğurluğu ilə bağlı cinayətin törədilməsində təqsirli bilinir. İşin araşdırılması zamanı aydınlaşdırmaq vacibdir ki, o, bu cinayəti hansı səbəbdən törədib?; ona təsir edən səbəblər nə olmuşdur?.

Oğurluq cinayətlərinin, o cümlədən də mənzil oğurluqlarının törədilməsinə səbəb olan hallardan ən önəmlisi işsizlikdir. Belə ki, işsizlik özü-özlüyündə yoxsulluğa, ehtiyaclarını qarşılaya bilməməyə, ruh düşkünlüyünə səbəb olur. Şəxsin baxmalı olduğu ailəsi olduqda isə vəziyyət daha da ağırlaşır. Aparılan araşdırmalara görə işsizliyin səbəb olduğu hüquqpozmaları əsasən oğurluq təşkil edir [5, s.223].

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin “Azərbaycanda Cinayətkarlıq” adlı bülətinə qeyd edilmişdir ki, 2021-ci ildə isə cinayət törətmiş 24.432 nəfər şəxsdən 14.755 nəfəri əmək qabiliyyəti olan işləməyən və oxumayan şəxslər, 1290 nəfəri fəhlə, 585 nəfəri qulluqçu olmuşdur [3].

2022-ci ildə cinayət törətmiş 21.206 nəfər şəxsdən 12.936 nəfəri əmək qabiliyyəti olan işləməyən və oxumayan şəxslər, 1298 nəfəri fəhlə, 675 nəfəri qulluqçu olmuşdur [4].

Qeyd edilən statistik məlumatlardan da göründüyü kimi işsizlik və təhsilsizliklə baş vermiş cinayətlər arasında bağlılıq olduqca yüksəkdir [8, 218].

Cinayətin törədilməsinə səbəb olan və şərait yaradan obyektiv hala isə oğurluğun törədildiyi mənzil və orada yaşayan şəxslər bağlı olan aşağı-

dakı elementlər daxildir:

- mənzil haqqında məlumatların kifayət qədər olması və mənzilin yerləşdiyi yerin cinayətkar üçün əlverişli olması;
- mənzil sahibinin peşəsi;
- görülmə və müşahidə olunma ehtimalı;
- əlçatanlıq;
- təhlükəsizlik qaydalarına riayət edilib-edilməməsi;
- əldə edilə biləcək potensial nemətlər.

Yuxarıda qeyd edilən bu elementlər bir-birilə qarşılıqlı əlaqədədirlər. Cinayətkar üçün görülmə ehtimalı və əlçatanlıq mənzil sahibi tərəfindən təhlükəsizlik qaydalarına riayət edilmə vəziyyətindən daha çox vacibdir. Çünki cinayətkar mənzilə təhlükəsizlik qaydalarına riayət edilməməsi, yəni pəncərənin açıq qoyulması halında daxil ola bilər, əgər onun əməllərinin görülmə ehtimalı varsa, həmin mənzil hədəf kimi seçilmir.

Mənzil haqqında məlumatların kifayət qədər olması və mənzilin yerləşdiyi yerin cinayətkar üçün əlverişliliyi də vacib hallardan biridir. Cinayətkarlar adətən yaşadıkları yerə yaxın mənzillərdən cinayətlər törədirlər, lakin yaşlı və peşəkar oğrular daha hərəkətli olub uzaq məsafələrdə yerləşən mənzillərdən oğurluq edirlər. Oğrular 09:00-18:00 iş rejimində çalışan və tez-tez səyahətlərdə olan şəxslərin evlərini hədəf olaraq seçirlər. Eyni zamanda mənzillərdən oğurluqlarla bağlı digər halları da göstərmək olar. Belə ki:

- əvvəllər oğurluğa məruz qalmış evlər: Bu tip evlərin oğurluq riski heç vaxt oğurluq edilməmiş evlərə nisbətən daha yüksəkdir, çünki onlar oğrular tərəfindən müəyyən anillərə görə seçilmişdir. İstərsə eyni şəxslər, istərsə də fərqli şəxslər tərəfindən həmin evlər yenidən hədəf kimi seçilə bilər. Reviktimləşmənin bir neçə səbəbi var. Həmin səbəblərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- 1) oğrular ilk oğurluq zamanı talaya bilmədiyi əşyaları talamaq üçün geri qayıda bilər;
- 2) oğrular mənzil və oraya giriş üsulları barədə başqa şəxslərə məlumat verə bilər;
- 3) mənzildə uzun müddət yaşayış olmaması və asan girişin mövcudluğu ola bilər;
- 4) həmçinin ev sahibləri yaşayış olan evlərdə, oğurlanmış əşyaların yerlərini doldurduqdan sonra yenidən həmin mənzillərdən oğurluq edilə bilər.

- oğurluq edilmiş evlərə yaxın olan evlər: Qonşunun evi oğurlanırsa, yanaşı yerləşən evlərdə oğurluq riski artır. Cinayətkarlar uğurlu oğurluğun baş verdiyi əraziyə qayda bilər və ya əgər əvvəlki hədəf möhkəmləndirilmişsə, onlar başqa bir ev seçə və ya yaxınlıqdakı evdəki oxşar əmlakı ələ keçirə bilirlər;

- Peşə vəziyyəti: oğruların əksəriyyəti daim yaşayış olan evləri hədəf kimi seçmirlər. Bəzi araşdırmalar göstərir ki, oğrular sakinlərin yoxluğunu təsdiqləmək üçün tez-tez zəng vururlar. Sakinlərin iş yerlərinin evdən nə qədər uzaq olması oğurluq riskinə güclü təsir göstərir. Buna görə tək valideynli, tək yaşayan və gənc sakinlər üçün evləri daha böyük ehtimalla oğurluq hədəfi ola bilər;

- uzun müddətdir boş qalan evlər: tətillər və ya həftə sonu ilə bağlı boş qalan evlər, yəni tətildə olan sakinlərin evləri xüsusilə oğurluq və reviktivasiya riski altındadır. Evlərdə uzun müddət işıqların qapalı olması, qapının üzərində kommunal çəklərinin olması habelə hər hansı reklam bukletlərinin qapının üzərində qalması, kommunal sayğacların üzərində olan rəqəmlərin uzun müddət dəyişməməsi, həmin evdə uzun müddət heç kimin qalmadığına işarədir. Bununla bağlı qonşular diqqətli olmalı, bu halları aradan qaldırmalıdır.

- Gün ərzində müntəzəm olaraq boş olan evlər: İçəridəki işıqlar, dayanacaqda avtomobillər, görünən fəaliyyət və ya içəridən eşidilən səslər kimi dolu göstərən evlər oğurluq riski daha az olan evlərdir. Hətta bu evlərin qonşuluğunda yaşayan şəxslərin də evləri oğurluğa əsasən məruz qalmır.

- Kirayə mənzillərin çox olduğu binalar: ev sahiblərinin tez-tez dəyişməsi və qonşuların sosial münasibətlərinin olmaması, bina sakinlərinin qısa müddətlərdə evlərdə yaşaması, o binalardakı mənzillərin hədəf seçilməsi ehtimalı daha yüksəkdir.

- İtsiz evlər: itin olması insanların evdə olduğunun yaxın göstəricisidir və oğruların çoxu itin olan evlərdən qaçır. Kiçik itlər hürüb diqqət çəkə bilər, böyük itlər isə fiziki təhlükə yarada bilər.

- Görünmə və ya müşahidə oluna bilənlik: Qonşuların və ya yoldan keçənlərin bir evi nə qə-

dər görə bilməsi evin görmə qabiliyyətini və ya müşahidə oluna bilənliyini əks etdirir. Oğrunun mənzilə girdiyini və ya çıxdığını görmə riski hədəf seçiminə təsir edir, yəni bu kimi evlər oğurluğa daha həssasdır.

- Yaşayış sahələrində küçələrin işıqlandırılmaması: Küçələrin işıqlandırılmaması oğruların rahat hərəkət etmələrinə, mənzilləri müşahidə etmələrinə və öz niyyətlərini rahatlıqla həyata keçirmələrinə əlverişli şərait yaradır.

- Qapılar üzərində asma qıfılların olması: qeyd edilən xüsusatda oğruların əsas diqqətini çəkən məqamlardan biridir. Çox təssüf olsun ki, bəzi hallarda da mənzil sahibləri qıfılların açarlarını qapı yaxınlığında olan hansısa əşyanın altında gizlədir və bu da hamı tərəfindən bilinən bir haldır.

- Mənzilin yaxınlığında hündür ağacların əkilməsi: bu hallar xüsusilə hündürmərtəbəli mənzillərdən oğurluğa daxil olmaq üçün çox əlverişli şəraitin yaranmasına səbəb olur. Oğrular ağaca dırmaşmaqla əvvəlcədən hədəf secdikləri mənzillərə rahatlıqla daxil olmuş olurlar.

- Mənzillərin pəncərələrində barmaqlıqların olmaması: pəncərələrdə barmaqlıqların olmaması oğrular tərəfindən pəncərələrin asanlıqla açılmasına və bu yolla mənzilə daxil olaraq öz cinayətkar niyyətlərin reallaşmasına səbəb olur.

- Qapalı evlər: potensial oğrular üçün qapı və pəncərələrin yanında ağaclar və sıx kollarla - xüsusilə həmişəyaşıl bitkilərlə örtülməsi, divarlar və hasarlar mənzilin oğurluq üçün əlverişli olmasına şərait yaradır.

- Mənzil sahiblərinin qızıl-zinyyət əşyalarını öz üzərlərində nümayişkənara gəzdirməsi: ölkəmizdə xüsusilə qadınların qızıl-zinyyət əşyalarını (üzük, sırğa, boyunbağı, biləzik və s.) taxmaları oğurluq törətməyə meyilli şəxslərin diqqətini xüsusilə cəlb edərək asanlıqla hədəfə çevrilmələrinə səbəb olur.

Yuxarıda qeyd edilən mənzil oğurluqlarının törədilməsinə səbəb olan və şərait yaradan obyektiv halların dairəsini də kifayət qədər genişləndirmək olar. Belə ki, mənzil oğurluğunun xəbərdarlığının obyektiv hallarından biri də onun peşəkar, ixtisaslaşmış şəxslər tərəfindən törədilməsidir [6, 18]. Həmin halların hər biri ayrı-ayrılıqda cinayətin törədilməsinə münbit şəraitlər yaradır. Həmçi-

nin bu istiqamətdə zəruri iqtisadi, sosial və təşkilati tədbirlərin görülməsi də vacib əhəmiyyət kəsb edir [7, 186].

Müstəntiq cinayətin törədilməsinə kömək edən hallar dair məlumatları müxtəlif üsullarla əldə edir. Həmin üsullara hadisə yerinə baxış, şübhəli şəxs, təqsirləndirilən şəxs, zərərçəkmiş və şahidlərin dindirilməsi, ifadələrin yerində yoxlanılması və digər istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi, iş üçün zəruri olan sənədlərin (narkoloji və psixiatik qeydiyyatda olması, məhkumluq və s.), xasiyyətnamə və arayışları sorğu edilərək əldə edilməsi aid etmək olar. Bunlardan əlavə müstəntiq yuxarıda qeyd edilən məlumatları şəxsin ailədə həyat şəraitini, onun iş və təhsil şəraitini tədqiq etməklə əldə edə bilər. Yaşayış yerindən xasiyyətnamələr mənzil-istismar təşkilatlarından tələb olunur. Kənd yerlərində bu cür xasiyyətnaməni yerli icra hakimiyyəti orqanları verə bilər. Bu cür xasiyyətnamə özündə müəyyən sualları əks etdirən xüsusi müşayiətedici məktubla tələb olunur. Mənzil-istismar sahələrində və evlər idarələrində, bir qayda olaraq, ailənin mənzil şəraiti və maddi vəziyyəti, ailənin ayrı-ayrı üzvləri, həmçinin şəxsin əlaqələri və davranışı barədə məlumatlar olur.

Cinayət işlərinin materialları ilə tanış olan zaman görünür ki, istər şəxsin yaşayış yerindən, istərsə də iş yerlərindən alınmış xasiyyətnamələrdə sorğu edilən şəxs nə qədər mənfəətli olsa da onlar barədə olduqca müsbət xarakterli şəxs olmalarına dair xasiyyətnamə verilir. Şəxsin əvvəlki məhkumluğuna dair məlumatlar şəxs barədə Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Əməliyyat və Statistik İnformasiya İdarəsinə göndərilən tələbnamə əsasında əldə edilir. Əvvəlki məhkumluq öz-özlüyündə müəyyən dərəcədə şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edir, eyni zamanda törətdiyi cinayət əməlini, o cümlədən də mənzil oğurluğunu eyni üsulla törədib-törətməməsini müəyyən etmək olur.

Zəruri hallarda işə şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edən digər sənədlər, xüsusilə də AR DİN-in yerli strukturlarından, məsələn, profilaktiki işin təşkili üzrə inspektorlardan alınmış arayış (xüsusilə də əgər şəxs əvvəl məhkum olunduğuna görə uçotda durmuşdursa) əlavə olunur. Arayışda uzun müddət ərzində şəxsin hüquqazidd hərəkətləri və onun tərbiyələndirilməsinə, islah olunmasına yö-

nəlmiş tədbirlər göstərilməlidir. Əməliyyat müvəkkilləri, bir qayda olaraq, uçotda duran şəxsləri yaxşı tanıyır, mütəmadi olaraq onları nəzarətdə saxlayır, profilaktiki söhbətlər edir, işə düzəlmə məsələlərinə köməklik edirlər. Ona görə də bu cür arayışlar müəyyən maraq kəsb edir.

Əgər şəxsin cinayətkar davranışı təhsil aldığı məktəbdə, kollecdə, peşə məktəbində müəllimlərin iclasında, işlədiyi müəssisənin, idarənin, təşkilatın ictimai qurumlarının iclaslarında müzakirə olunmuşsa, bu iclasların protokollarından çıxarışlar tələb olunur və onların işə əlavə olunması məqsədmüvafiqdir.

Qısaca olaraq hər hansı bir formada təqsirləndirən şəxsin həyat və tərbiyə şəraitini əks etdirən, beləliklə də onun tərəfindən cinayətin törədilməsinə gətirib çıxaran səbəb və şəraitləri aydınlaşdıran bütün sənədlər, bir qayda olaraq, cinayət işinə əlavə olunur. Müstəntiq mənzil oğurluğu törətmiş şəxs barədə nə qədər çox məlumatlı olsa, cinayətin törədilmə halları bir o qədər düzgün müəyyən olunacaq və bunun aradan qaldırılması istiqamətində profilaktik işin keçirilməsi üçün imkanlar daha da genişlənəcəkdir.

Bəzən elə hallar olur ki, müstəntiqin fikrincə, əməl az ictimai təhlükəli olduğu üçün onun törədilməsinə gətirib çıxaran səbəb və şəraitin təfsilatı ilə aydınlaşdırılmasına ehtiyac olmur. Belə hallarda müstəntiq, bir qayda olaraq, hüquq pozuntusunun törədilməsinə yol açmış səbəb və şəraitin aydınlaşdırılması ilə məşğul olmur. Fikrimizcə, bu cür təcrübəni düzgün hesab etmək olmaz. Az əhəmiyyətli hüquqpozmanın səbəblərini aydınlaşdırmadan onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək qeyri-mümkündür və beləliklə də, şəxs tərəfindən təkrar cinayət törədilməsinin qarşısını almaq mümkün olmur.

Bundan başqa müstəntiq yuxarıda qeyd edildiyi kimi həyata keçirilən istintaq hərəkətləri zamanı cinayətin törədilməsinə kömək edən halları müəyyən edir. Bunlara misal olaraq müstəntiqin hadisə yerinə baxış, şübhəlinin dindirilməsi və ifadənin yerində yoxlanılması zamanı, binanın birinci mərtəbəsində yerləşən mənzillərin pəncərəsində dəmir barmaqlığın olmaması, pəncərənin çəftəsinin az güc tətbiq etməklə itələnilib açılmasını, mənzildən oğurlanmış qızıl-zinyət əşyalarının

aşkar-əlcatan yerdə saxlanılmasını və s. halları müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 221-ci maddəsinə əsasən ibtidai araşdırmanın aparılması zamanı müstəntiq cinayətin törədilməsinə imkan yaradan halları (səbəb və şəraiti) müəyyən etdikdə müvafiq hüquqi və ya vəzifəli şəxsin ünvanına cinayətin törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməsi barədə təqdimat göndərir [2]. Müstəntiqin bu təqdimatına baxılması məcburidir, nəticəsi barədə bir ay müddətində müstəntiqə yazılı məlumat verilməlidir.

Hazırkı istintaq təcrübəsində bu kimi təqdimatları müstəntiqlər cinayət işinin istintaqının sonunda göndəirlər və həmin təqdimatın baxılmasının nəticəsi barədə (ən gec bir ay) istintaqa yazılı məlumat verildikdə, artıq müstəntiq həmin cinayət işini məhkəməyə göndərmiş olur. Cinayət işi də müstəntiqin icraatında olmadıqda həmin iş üzrə hər hansı bir hərəkətin edilməsi qanunvericilik baxımından yol verilməzdir. Buna görə də müstəntiqlər cinayət işinin yekunlaşdırılmasını gözləmədən cinayətin törədilməsinə şərait yaradan halları aşkar etdikdə, gələcəkdə yeni cinayət hadisələrinin törədilməsinin qarşısını alınması üçün təqdimatı göndərməli və həmin təqdimatın baxılmasının nəticəsi barədə yazılı cavab ittiham aktında öz əksini tapmalıdır.

Respublikamızın qüvvədə olan cinayət-prosesual qanunvericiliyində ittiham aktında cinayətin törədilməsinin üsulu, motivi və məqsədi göstəriləndə həmin cinayətin törədilməsinə səbəb və şərait yaradan halların əks olunması zəruriliyi barədə birbaşa göstəriş yoxdur. Qanunun mahiyyətindən çıxış edərək, bizim fikrimizcə, qeyd olunan sənədlərdə yalnız hansı cinayətin və harada törədilməsi və təqsirkarın hansı sübutlarla ifşa olunması barədə deyil, həm də cinayətin hansı səbəblərdən törədilməsi, onu törədən kim olması barədə də məlumatların öz əksini tapması zəruridir. Çünki cinayətin törədilməsinə səbəb olan halların müəyyən edilməsi bir halda cəzayı yüngülləşdirən hal qismində (hadisələrin təsadüfi axarı zəminində ilk dəfə olaraq böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayətin törədilməsi, cinayətin ağır həyat şəraiti nəticəsində və ya mərhəmətlik niyyəti ilə törədilməsi və s.) nəzərə alınmasına səbəb ola, digər halda isə şəxsin

şəxsiyyətini xarakterizə edən hal kimi (məsələn, oğurluğu narkotik vasitə almaq üçün etməsi, oğurluğu cəzaçəkmə müəssisəsində olan dostuna köməklik etmək üçün etməsi və s.) məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınma bilər. Azərbaycan Respublikası CM-in 59-cu maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən hallardan başqa digər hallarında da cəzayı yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alınmasının mümkünlüyünü göstərilməsi cinayətin törədilməsinə səbəb olan halların ittiham aktına qeyd ediləsinə zəruri edir [1].

Cinayətin törədilməsinə səbəb olan halların ittiham aktında öz əksini tapması barədə bizim fikrimizə etiraz etmək, bunun artıq iş olması barədə fikir söyləmək olar. Çünki onlar ayrıca olaraq təqdimatlarda təsvir olunurlar. Lakin məsələ ondan ibarətdir ki, bir qayda olaraq, ayrı-ayrı ünvanlara göndərilən təqdimatlarda cinayət törətmiş şəxsə dair yalnız müəyyən hallar ətrafı təhlil olunur. İttiham aktında bu halların ümumi təhlilini vermək olar. Bu da öz növbəsində müəyyən məsələlər dairəsinə görə zəruridir. Prokurorluq və məhkəmə instansiyalarından başqa onlar hüquq-pozanların təhsil yerinə, onların valideynlərinin iş yerinə də göndərilə bilər. Bu sənədlərin göndərilməsi yalnız informasiya xarakteri deyil, ilk növbədə, profilaktik xarakter daşıyır. Ona görə də əgər cinayətin törədilməsinə səbəb olan hallar işin dayandırılması barədə qərarda və ya hökmdə sadalanacaqsə, bu sənədləri qəbul edərək təşkilatın və ya təhsil müəssisəsinin kollektivi onları aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görə biləcəkdir.

Eyni zamanda, bu məlumat cəza tədbirinə məruz qalmış yetkinlik yaşına çatmayan barədə hökmün surətində olmaqla, azadlıqdan məhrum etmə yerlərində məhkumun adına açılan şəxsi işdə saxlanılır. Tərbiyə müəssisəsinə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanın şəxsi işi göndərilir. Məlum olduğu kimi, burada yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığını yaradan səbəblərin və cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsi üzrə böyük və həcmli iş aparılır. Hökmdə öz əksini tapmış məlumatlar məhkumların yenidən tərbiyə olunması və islah olunması ilə məşğul olan tərbiyə müəssisəsinin əməkdaşlarına böyük kömək edə bilər.

İttiham aktının təsviri hissəsində yetkinlik yaşına çatmayana mənfi təsir edən və nəticədə onu

cinayət törətməyə sövq edən halların kifayət qədər tam əks olunması tələbi hamı tərəfindən qəbul olunur. Hökmdə cinayətin törədilməsinə səbəb olan hallar, cinayət hadisəsi ilə bağlı məsələlər qeyd olunduqdan sonra, təsviri hissənin sonunda göstərilə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. <https://www.e-qanun.az/framework/46947>
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. <https://www.e-qanun.az/framework/46950>
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin "Azərbaycanda Cinayətkarlıq" bülteni 2021. <https://www.stat.gov.az/source/crimes/>
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin "Azərbaycanda Cinayətkarlıq" bülteni 2022. <https://www.stat.gov.az/source/crimes/>
5. Demirbaş T. "Kriminoloji". 7-ci baskı. Ankara 2020. s 455. "Seçkin Yayıncılık San və Tic. A.Ş"
6. Казюлин В. А. Предупреждение квартирных краж в городах-мегаполисах. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва – 2009. С.32
7. Кожевникова Е.Д. Меры профилактики краж. Международный научный журнал «Вестник науки» № 6 (15) Т.4. Тольятти. 2019 г. С.438
8. Набиев, С. Ф. Об актуальности исследования основных направлений совершенствования раскрытия и расследования квартирных краж / Молодой ученый. 2017. № 19 (153). С. 261. URL: <https://moluch.ru/archive/153/43436/> (дата обращения 12.11.2023).
9. Ширалиева С.Д. Криминалистическое матрицирование и анализ деятельности при расследовании квартирных краж // "Elm və təhsil № 9", Bakı – 2004 s. 111-120.

Орхан Ягублу

Криминалистические особенности причины и условия совершения квартирных краж

В статье говорится о криминалистической особенности причины и условия совершения квартирных краж. Разъясняются объективные и субъективные обстоятельства, которые приводят к совершению данных видов преступлений. Личность преступника, глубокое и всестороннее исследование условий жизни и воспитания несовершеннолетних, в частности, выявление обстоятельств, способствующих совершению преступлений, и одновременно принятие правильного решения об их дальнейшей судьбе уделено особое внимание. Глубоко проанализированы специальные криминологические меры по предупреждению квартирных краж, среди них обращено внимание на обеспечение принципа неотвратимости уголовной ответственности виновного лица за совершенное преступление.

Orkhan Yaqublu

"Criminalistic features of the reasons and conditions for committing residential burglaries"

The article discusses the forensic feature of the causes and conditions of committing residential burglaries. It clarifies the objective and subjective circumstances that lead to the commission of these types of crimes. The identity of the perpetrator, a comprehensive and in-depth examination of the living conditions and upbringing of minors, particularly identifying circumstances contributing to the commission of crimes, and simultaneously making the right decision about their future, are given special attention. Special criminological measures to prevent residential burglaries are deeply analyzed, among which attention is drawn to ensuring the principle of inevitability of criminal responsibility for the committed crime by the guilty party.